

دکتر محمد درخشانی

تعلیم و تربیت
در عصر صفویان

سرشناسه : درخشانی، محمد، ۱۳۴۹ -
 عنوان و نام پدیدآور : تعلیم و تربیت در عصر صفویان/ محمد درخشانی.
 مشخصات نشر : تهران: اندیشه احسان، ۱۳۹۹
 مشخصات ظاهری : ۷۶۲ ص.: مصور، جدول، نمودار.
 شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۲۶-۴۰-۶
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 موضوع : آموزش و پرورش -- ایران -- تاریخ -- قرن ۱۰ - ۱۲ ق.
 موضوع : Education-- Iran-- History -- 16 - 18th century
 موضوع : ایران -- تاریخ -- صفویان، ۹۰۷ - ۱۱۴۸ ق.
 موضوع : Iran -- History -- Safavids, 1502 - 1736
 رده بندی کنگره : LA۱۳۵۱/۵۳۶۷۷۱۳۹۷
 رده بندی دیویی : ۳۷۰/۹۵۵
 شماره کتابشناسی ملی : ۴۹۴۶۱۹۰

تعلیم و تربیت در عصر صفویان

مؤلف: دکتر محمد درخشانی

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۹ شمارگان: ۵۰۰ نسخه قیمت: ۱۶۷۰۰۰ تومان

طراح و گرافیک: پرویز بیانی چاپ: هوران

آماده‌سازی و تولید: انتشارات اندیشه احسان

تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً و جزئاً (چاپ، فتوکپی، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

دفتر نشر: تهران، خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، ط ۲، واحد ۵۰۷

تلفن: ۰۲-۶۶۴۶۶۰۰۲- تلگرام: ۰۹۱۹۱۵۵۱۸۰۲- سایت: www.andishehehsan.com

فروشگاه: تهران، خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، طبقه همکف، واحد ۳۱۷

تلفن: ۰۱-۶۶۴۶۶۰۰۱ sociologybookstore andishe_ehsan

فهرست

۲۹	پیشگفتار.....
۳۱	مقدمه.....
۳۳	فصل اول: بررسی منابع.....
۳۳	آژند، یعقوب (۱۳۹۱):.....
۳۳	آقازاده، احمد (۱۳۸۲):.....
۳۴	ابدال، شیخ حسین و پیرزاده زاهدی (۱۳۴۴ قمری):.....
۳۴	ابن یزاز، درویش توکل بن اسماعیل (۱۳۷۶):.....
۳۴	ابن بطوطه (۱۳۴۸):.....
۳۶	احمد، منیرالدین (۱۳۸۴):.....
۳۶	احمدی، نزهت (۱۳۸۱):.....
۳۶	اختریان، محمود و دیگران (۱۳۷۰):.....
۳۷	اطلس کامل گیتاشناسی (۱۳۶۵):.....
۳۸	الحسینی، غیاث‌الدین بن همام‌الدین (۱۳۳۳):.....
۳۹	افشار، احترام (۱۳۸۳):.....
۳۹	اولئاریوس، آدام (۱۳۸۵):.....
۴۱	بخشی استاد، موسی‌الرضا (۱۳۹۰):.....
۴۱	براون، ادوارد جی گرامویل (۱۳۱۶):.....
۴۲	بهروزی، علی‌نقی (۱۳۵۴):.....
۴۲	پدرام، محمود (۱۳۷۳):.....
۴۳	پرسی مولزورث، سایکس (۱۳۸۰):.....
۴۴	پیرنیا مشیرالدوله، حسن و اقبال آشتیانی، عباس (۱۳۴۶):.....
۴۵	تاورنیه، ژان باتیست (۱۳۳۶):.....

- ٤٥: (١٣٨٨) جان احمدی، فاطمه
- ٤٦: (١٣٨٢) جاوری، محسن
- ٤٦: (١٣٨٩) جعفریان، رسول
- ٤٦: (١٣٨٧) جهان‌پور، فاطمه
- ٤٧: (١٣٦٤) حرّعاملی جبلی، زین‌الدین بن علی «شهید ثانی»
- ٤٧: (١٣٧٩) حسینی‌زاده، سیدمحمدعلی
- ٤٨: (١٣٧٧) حسینی فرصت‌الدوله شیرازی، سیدمحمدنصیر
- ٤٩: (١٣٦٧) حسینی فسائی، حسن بن حسن
- ٤٩: (١٣٥٠) حکمت، علیرضا
- ٤٩: (١٣٧٢) حلبی، علی اصغر
- ٥٠: (١٣٧٣) خاقانی، افضل‌الدین بدیل بن علی خاقانی شروانی
- ٥٠: (١٣٨٠) دانش پژوه، منوچهر
- ٥١: (١٣٨٠) دانشگاه کمبریج
- ٥١: (١٣٩١) درانی، کمال
- ٥١: (١٣٦٣) دسیلوا فیگوریوا، دن گارسیا
- ٥٢: (١٣٧٠) دلاواله، پیتر
- ٥٢: (١٣٧٥) دوری، عبدالعزیز و دیگران
- ٥٣: (١٣٦٢) دولت‌آبادی، یحیی
- ٥٣: (١٣٩٠) دیولافوا، ژان
- ٥٨: (١٣٥٦) ذبیحی، مسیح و افشار، ایرج، دانش پژوه، محمدتقی
- ٥٨: (١٣٨٥) رادفر، ابوالقاسم
- ٥٨: (١٣٧٨) راوندی، مرتضی
- ٥٩: (١٣٧٨) راوندی، مرتضی
- ٦٠: (١٣٧٨) راوندی، مرتضی
- ٦٠: (١٣٨٣) راوندی، مرتضی
- ٦١: (١٣٦٠) رضایی، عبدالعظیم
- ٦٢: (١٣٧٨) رضایی، عبدالعظیم
- ٦٢: (١٣٦٩) زرین‌کوب، عبدالحسین

فهرست ۷

- ۶۲ زمجی اسفزاری، معین‌الدین محمد (۱۳۳۹):
- ۶۳ سانسون (۱۳۴۶):
- ۶۴ سجادی، سیدضیاء‌الدین (۱۳۸۹):
- ۶۵ سعدی شیرازی، مشرف‌الدین مصلح بن عبدالله (۱۳۵۲):
- ۶۵ سفرنامه‌های ونیزیان در ایران، شش سفرنامه (۱۳۴۹):
- ۶۶ سیدین، علی (۱۳۹۱):
- ۶۷ سیوری، راجر (۱۳۷۲):
- ۶۷ شاردن، ژان (۱۳۷۵):
- ۶۷ شاردن، ژان (۱۳۷۵):
- ۶۸ شاردن، ژان (۱۳۷۵):
- ۶۸ شانهای، محسن (۱۳۸۷):
- ۶۸ شرلی، آنتونی و رابرت (۱۳۶۲):
- ۶۹ شلیبی، احمد (۱۳۶۱):
- ۶۹ شهبازی شیران، حبیب (۱۳۸۹):
- ۷۰ صدیق، عیسی (۱۳۵۴):
- ۷۱ صفا، ذبیح‌الله (۱۳۶۶):
- ۷۲ صفری، بابا (۱۳۷۱):
- ۷۳ صمدی، سیدمحمد (۱۳۶۴):
- ۷۳ صفوی، امان‌الله (۱۳۸۳):
- ۷۴ ضمیری، محمدعلی (۱۳۸۲):
- ۷۴ طیار مراغی، محمود (۱۳۷۵):
- ۷۵ عالم آرای صفوی (۱۳۶۹):
- ۷۵ عیسی، احمد (۱۹۸۱):
- ۷۶ غزالی، امام محمد (۱۳۳۳):
- ۷۶ غنیمه، عبدالرحیم (۱۳۸۱):
- ۷۷ فرنود، ناصر (۱۳۵۵):
- ۷۷ فلسفی، نصرالله (۱۳۶۹):
- ۷۸ قزوینی، ابوالحسن (۱۳۶۷):

- ۷۸ قماشچی، احمد (۱۳۷۵):
- ۷۸ کاتب یزدی، احمد بن حسین بن علی (۱۳۵۷):
- ۷۹ کارری، جملی و جوانی، فرانچسو (۱۳۴۸):
- ۸۰ کسائی، نورالله (۱۳۷۴):
- ۸۰ کسائی، نورالله (۱۳۸۳):
- ۸۱ کسروی، احمد (۱۳۷۷):
- ۸۱ کشاورزی، محمدطیب (۱۳۸۶):
- ۸۱ کلانتر ضرابی، عبدالرحیم «سهیل کاشانی» (۱۳۷۸):
- ۸۲ کمپفر، انگلبرت (۱۳۶۰):
- ۸۳ کنبی، شیلا (۱۳۸۵):
- ۸۳ کوچک‌زاده، محمدرضا (۱۳۸۰):
- ۸۳ گرانتوسکی، ادوین آرویدوویچ و دیگران (۱۳۸۹):
- ۸۴ گل‌زاری، مهدی (۱۳۹۱):
- ۸۴ گلشنی، عبدالکریم (۱۹۶۹):
- ۸۴ لکهارت، لارنس (۱۳۶۴):
- ۸۵ متر، آدام (۱۳۶۴):
- ۸۶ مجتهدی، کریم و دیگران (۱۳۷۹):
- ۸۶ مجلسی، محمدباقر (۱۳۳۶):
- ۸۷ مجلسی، محمد باقر (۱۳۴۱):
- ۸۷ مزوای، میشل (۱۳۶۳):
- ۸۸ معطوفی، اسدالله (۱۳۸۷):
- ۸۸ معین، محمد (۱۳۷۶):
- ۸۸ معین، محمد (۱۳۷۶):
- ۸۸ منشی، اسکندر بیگ ترکمان (۱۳۵۰):
- ۸۹ مؤسسه دائرة المعارف (۱۳۶۲):
- ۸۹ موسوی اردبیلی، فخرالدین (۱۳۴۷):
- ۸۹ موسویان، سیدمحمد (۱۳۸۷):
- ۹۰ مهدوی، مصلح‌الدین (۱۳۸۶):

فهرست ۹

- ۹۰ میراحمدی، مریم (۱۳۸۳):
- ۹۱ مینورسکی، ولادیمیر فنودوروویچ (۱۳۸۹):
- ۹۱ نصر، سیدحسین، (۱۳۸۸):
- ۹۲ نظریان، جواد (۱۳۸۴):
- ۹۲ نظام‌پرست، فرهاد (۱۳۸۴):
- ۹۲ نظامی گنجوی، جمال‌الدین ابومحمد الیاس بن یوسف بن زکی (۱۳۵۱):
- ۹۲ نوایی، عبدالحسین و غفاری فرد، عباسقلی (۱۳۹۱):
- ۹۳ وکیلان، منوچهر (۱۳۸۱):
- ۹۳ هوسپیان، شاهن (۱۳۸۵):
- ۹۳ یوسف جمالی، محمد کریم (۱۳۸۵):
- فصل دوم: نگاهی اجمالی بر شکل‌گیری و انحلال صفویان** ۹۵
- ۹۵ سرزمین ایران.....
- ۹۶ حکمرانان ایران‌زمین.....
- ۹۹ ویژگی‌های دوران صفوی.....
- ۱۰۲ قراقویونلوها و آق‌قویونلوها.....
- ۱۰۲ الف) قراقویونلوها.....
- ۱۰۴ ب) آق‌قویونلوها.....
- ۱۰۷ برآمدن صفوی‌ها.....
- ۱۰۷ ۱- نسب‌نامه خاندان صفوی.....
- ۱۱۴ ۲- علل مبهم بودن منشاء صفویان.....
- ۱۱۴ ۳- نیاکان خاندان صفوی و خاستگاه نژادی آنان.....
- ۱۱۴ ۳-۱. از فیروزشاه تا امین‌الدین جبرئیل.....
- ۱۱۵ ۳-۲. عوض.....
- ۱۱۵ ۳-۳. محمدالحافظ.....
- ۱۱۵ ۳-۴. صلاح‌الدین رشید.....
- ۱۱۶ ۳-۵. قطب‌الدین ابوبکر.....
- ۱۱۶ ۳-۶. امین‌الدین جبرئیل.....
- ۱۱۷ ۳-۷. شیخ صفی‌الدین.....

۱۲۵ شیخ صفی‌الدین اردبیلی و نقش معنوی او در میان دولتمردان و مردم ایران
۱۲۶ ایراد مال اندوزی برای شیخ صفی
۱۲۷ بقعه شیخ صفی‌الدین
۱۲۹ خاستگاه نژادی مرشد شیخ صفی
۱۲۹ خاستگاه نیاکان مرشد شیخ صفی
۱۳۱ جانشینان شیخ صفی‌الدین
۱۳۳ ۱- شیخ صدرالدین
۱۳۴ ۲- خواجه علی
۱۳۵ ۳- شیخ ابراهیم
۱۳۶ ۴- شیخ جنید
۱۴۱ تشکیل سپاه قزلباش و چگونگی پیدایش کلاه حیدری یا کلاه قزلباش
۱۴۳ قبایل بزرگ قزلباش (جانباز، فداکار)
۱۴۶ ۵- شیخ حیدر
۱۴۹ ۶- شاه اسماعیل
۱۵۸ زبان و لهجه خاندانان صفوی
۱۵۹ شاهان صفوی
۱۵۹ (۲) لیست اسامی شاهان صفویان‌ها را از یادگیری مملکت‌داری
۱۶۰ اقدامات شاه‌عباس
۱۶۲ ساختار جامعه صفوی
۱۶۳ اوضاع فرهنگی
۱۶۳ آداب معاشرت
۱۶۴ دلایل سقوط صفویان
۱۶۵ فصل سوم: زبان و ادبیات ترکی در دوره صفوی
۱۷۹ فصل چهارم: عالمان در عصر صفوی
۱۷۹ مقدمه
۱۸۰ عالمان و نخبگان فکری دوره صفوی
۱۸۱ آقا جمال خوانساری

فهرست ۱۱

- ۱۸۱ آقا حسین خوانساری
- ۱۸۲ ابراهیم بن سلیمان قطیفی
- ۱۸۳ ابوالحسن ایبوردی
- ۱۸۴ احمد اردبیلی (مقدّس اردبیلی)
- ۱۸۴ حبیب‌الله باغ‌نوی شیرازی
- ۱۸۴ حسین حارثی
- ۱۸۷ رجبعلی تبریزی
- ۱۸۸ زین‌الدین عاملی شامی (شهید ثانی)
- ۱۸۹ سعید قمی
- ۱۹۰ شمس‌الدین محمد خفّری
- ۱۹۰ شمس‌الدین محمد گیلانی
- ۱۹۱ عبدالرزاق لاهیجی
- ۱۹۲ عبدالعلی بیرجندی
- ۱۹۳ علی‌رضا اردکانی (تَجَلّی)
- ۱۹۴ غیاث‌الدین منصور دشتکی شیرازی
- ۱۹۶ قاضی میدی
- ۱۹۷ محسن فیض کاشانی
- ۲۰۰ محقق سبزواری
- ۲۰۱ محقق کرگی یا محقق ثانی
- ۲۰۲ محمدباقر مجلسی
- ۲۰۳ محمدباقر یزدی
- ۲۰۴ محمدتقی مجلسی
- ۲۰۵ محمد شروانی
- ۲۰۵ محمد صدرالدین شیرازی (ملاصدرا)
- ۲۰۹ محمد عاملی
- ۲۱۴ محمد مسیح فسائی (ملا مسیحای شیرازی)
- ۲۱۴ محمود قاضی‌زاده
- ۲۱۵ مصلح‌الدین لاری

- ۲۱۶..... مظفر گنابادی.....
- ۲۱۶..... میرمحمدباقر استرآبادی.....
- ۲۱۶..... میرزا ابوالقاسم فندرسکی.....
- ۲۱۹..... میرمحمدباقر دامادحسینی.....
- ۲۲۵..... مناصب اجتماعی علماء در عصر صفوی.....
- ۲۲۵..... الف) صدر.....
- ۲۲۵..... (۱) صدر خاصه.....
- ۲۲۶..... (۲) صدر عامه یا صدرالممالک.....
- ۲۲۹..... ب) ملّا باشی.....
- ۲۳۰..... ج) شیخ الاسلام.....
- ۲۳۳..... د) قاضی.....
- ۲۳۵..... ه) مجلس نویس.....
- ۲۳۵..... و) خلیفه الخلفا.....
- ۲۳۶..... القاب علمی در جامعه اسلامی.....
- ۲۳۷..... مهاجرت دانشمندان هرات به تبریز.....
- ۲۳۸..... نقش علمی و فرهنگی استرآباد.....
- ۲۳۹..... علل مهاجرت علمای شیعه جبل عامل به ایران.....
- ۲۴۱..... شعرای ایران و آثار ادبی آنان.....
- ۲۴۵..... فصل پنجم: عقاید تربیتی حاکم در عصر صفوی.....**
- ۲۴۵..... مقدمه.....
- ۲۴۵..... نظام آموزش و پرورش ایران در دوران صفوی.....
- ۲۴۶..... عقاید و نظرات علمای تربیتی.....
- ۲۴۶..... ۱- ابوحامد امام محمد غزالی طوسی.....
- ۲۴۹..... ۲- مشرف الدین مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی.....
- ۲۵۰..... عقاید سعدی در تأثیر تربیت، باب هفتم گلستان.....
- ۲۵۰..... حکایت شماره یک.....
- ۲۵۰..... حکایت شماره دو.....
- ۲۵۱..... حکایت شماره سه.....

۲۵۱ حکایت شماره چهار
۲۵۲ حکایت شماره پنج
۲۵۳ حکایت شماره شش
۲۵۴ حکایت شماره هفت
۲۵۴ حکایت شماره هشت
۲۵۴ حکایت شماره نه
۲۵۴ حکایت شماره ده
۲۵۵ حکایت شماره یازده
۲۵۵ حکایت شماره دوازده
۲۵۶ حکایت شماره سیزده
۲۵۶ حکایت شماره چهارده
۲۵۶ حکایت شماره پانزده
۲۵۶ حکایت شماره شانزده
۲۵۷ حکایت شماره هفده
۲۵۸ حکایت شماره هجده
۲۵۹ حکایت شماره نوزده
۲۵۹ جدال سعدی با مدعی در بیان توانگری و درویشی
۲۶۵ ۳- زین الدین حرّ عاملی
۲۷۱ ۴- علامه محمدباقر مجلسی
۲۷۱ ۴-۱. عین الحیاة
۲۸۹ ۴-۲. حلیة المتقین
۲۹۴ ۵- آداب المتعلمین و المحصلین منسوب به خواجه نصیرالدین طوسی
۲۹۶ در ماهیت علم
۲۹۶ در خصوص نیت
۲۹۶ انتخاب رشته تحصیلی، استاد و هم‌درسی
۲۹۷ جدیت و همت در تحصیل
۲۹۷ زمان شروع تحصیل و مقدار و ترتیب آن
۲۹۸ توکل

۲۹۸اوقات تحصیل
۲۹۸مهربانی استاد نسبت به متعلم
۲۹۸بهترین طریقه استفاده از محضر استاد
۲۹۹پرهیزگاری محصل
۲۹۹تقویت حافظه
۲۹۹جذب و دفع روزی، افزایش و کاهش عمر
۳۰۰اهداف تعلیم و تربیت در دوران صفویه
۳۰۱برنامه‌های تربیتی دوره صفویه
۳۰۳ فصل ششم: علوم رایج در عصر صفوی
۳۰۳دانش و هنرهای ایرانیان در عهد صفوی
۳۰۵علوم در دوران صفوی
۳۰۶ادبیات
۳۰۷اسطرلاب‌سازی
۳۰۹بیمارستان‌ها و آموزش‌های پزشکی
۳۱۰پیش‌گویی و غیب‌گویی
۳۱۵تاریخ آموزی
۳۱۶تاریخ‌نگاری
۳۱۷تجلید (جلدآرایی)
۳۱۸تذهیب
۳۱۹تربیت‌بدنی و بازی‌های رایج ایرانیان
۳۲۳تفسیر قرآن
۳۲۶تقویم‌نویسی
۳۲۸جغرافیا
۳۳۰حساب
۳۳۲حقوق
۳۳۲حکمت و حکیمان و حکم‌شناسان
۳۳۶دستور زبان و اصول معانی و بیان
۳۳۷رقص

۳۳۷	ریاضیات
۳۳۸	سفالگری
۳۴۱	شعر و شاعری
۳۴۲	صنایع فلزی
۳۴۳	صوفی و صوفیگری
۳۴۵	معنا و مفاهیم تصوف و عرفان
۳۴۶	عرفان
۳۴۶	سالک
۳۴۶	درویش
۳۴۸	بعضی از آداب و رسوم صوفیان
۳۴۸	۱- خرقه‌پوشی:
۳۴۸	۲- چله نشینی:
۳۴۸	۳- سماع و آراء مختلف درباره آن:
۳۴۸	فتوت و جوانمردی:
۳۴۹	عشق در عرفان:
۳۴۹	الف) توبه:
۳۵۰	ج) زهد:
۳۵۱	د) فقر:
۳۵۱	ه) صبر:
۳۵۱	و) توکل:
۳۵۲	ز) رضا:
۳۵۲	حالات سالک یا عارف
۳۵۲	مراقبه:
۳۵۳	قرب:
۳۵۳	محبت:
۳۵۴	خوف:
۳۵۴	رجا:
۳۵۵	شوق:

۳۵۵انس:
۳۵۵اطمینان:
۳۵۶مشاهده:
۳۵۷یقین:
۳۵۷طب
۳۶۰پزشکان معروف دوره صفویه
۳۶۰بهاءالدوله
۳۶۰رکن الدین مسعود کازرونی
۳۶۱عمادالدین محمود
۳۶۱کمال الدین حسین شیرازی
۳۶۲مولانا نورالدین
۳۶۲میرزا ابوالفتح تبریزی
۳۶۲میرزا ابونصر گیلانی
۳۶۳یارعلی تهرانی
۳۶۳طرز تربیت شاطرها
۳۶۵عالمان اخباری
۳۷۰علم حدیث
۳۷۶علم کلام
۳۸۰علوم نجوم و ستاره شناسی
۳۸۲علوم دینی
۳۸۴فقه و اصول
۳۸۵فلزکاری
۳۸۶قالی بافی
۳۸۷علوم قرآنی
۳۸۸قنات
۳۸۸معماری
۳۹۴موسیقی
۳۹۶موسیقی دانان مشهور دوره صفویه

فهرست ۱۷

۳۹۶	حافظ مظفر قمی:
۳۹۶	حافظ هاشم:
۳۹۶	سلطان محمد چنگی:
۳۹۶	سلطان محمود طنبورهای:
۳۹۶	شاهسوار:
۳۹۷	شمسی شتر کوهی:
۳۹۷	محمد مؤمن:
۳۹۷	معصوم کمانچه‌ای:
۳۹۷	میرزا حسین طنبورهای:
۳۹۷	میرزا محمد کمانچه‌ای:
۳۹۷	ادوات موسیقی:
۳۹۷	نَسَاجی:
۳۹۸	نَقَاشی:
۴۰۴	نظامی گری:
۴۰۸	نیایش نامه‌ها:
۴۰۹	وکالت:
۴۰۹	هنرهای زیبا:

فصل هفتم: شیوه‌های یاددهی و یادگیری عصر صفوی ۴۱۱

۴۱۱	مقدمه:
۴۱۱	آموزش در صدر اسلام:
۴۱۴	نخستین استاد و نخستین شاگرد در مکتب اسلام:
۴۱۵	جایگاه اجتماعی اساتید:
۴۱۷	حق‌التعلیم معلّمان:
۴۱۹	دستیاران (شُعیدان):
۴۱۹	گواهی نامه‌ها:
۴۲۱	منش، آداب و وظایف استاد:
۴۲۲	هدف تعلیم و تربیت کودکان:
۴۲۶	معلّم خصوصی در دوران صفویه:

- ۴۲۸..... تعلیم و تربیت در دوره ابراهیم
- ۴۲۸..... روش‌های یاددهی.....
- ۴۳۰..... روش‌های تعلیم و تدریس پیامبر اکرم (ص).....
- ۴۳۱..... روش‌های تعلیم و تدریس حضرت علی (ع).....
- ۴۳۲..... عقاید امام صادق (ع) راجع به تعلیم و تربیت.....
- ۴۳۳..... روش‌های تدریس امام جعفر صادق (ع).....
- ۴۳۳..... الف) احتجاج و مناظره.....
- ۴۳۴..... ب) روش استدلالی و تحلیلی.....
- ۴۳۴..... شیوه‌های تدریس در نزد گذشتگان.....
- ۴۳۴..... ۱- اجازه (گواهی):.....
- ۴۳۵..... ۲- املا:.....
- ۴۳۶..... ۳- حلقه‌های درس:.....
- ۴۳۷..... ۴- رحله (سفر علمی):.....
- ۴۴۰..... ۵- سماع:.....
- ۴۴۰..... ۶- قرانت و غرض (خواندن و ارائه):.....
- ۴۴۱..... ۷- مباحثه و تکرار (یادآوری و بازگویی):.....
- ۴۴۱..... ۸- مجلس:.....
- ۴۴۳..... روش‌های یادگیری.....
- ۴۴۳..... ۱- حفظ:.....
- ۴۴۳..... ۲- درایت (فهم):.....
- ۴۴۳..... ۳- رحله (سفرهای علمی):.....
- ۴۴۴..... ۴- روایت:.....
- ۴۴۴..... ۵- سؤال و مناقشه:.....
- ۴۴۴..... ۶- مناظره و مذاکره:.....
- ۴۴۵..... روش‌های آموزشی و یادگیری در عصر صفویان.....
- ۴۴۶..... زبان ایرانیان.....
- ۴۴۶..... ۱- زبان مادی:.....
- ۴۴۷..... ۲- زبان اوستایی:.....

۴۴۷ ۲-۱. یَسْنَا.
۴۴۷ ۲-۲. ویسپرد.
۴۴۷ ۲-۳. وتدیداد.
۴۴۷ ۲-۴. یشت‌ها.
۴۴۸ ۲-۵. خُرده اوستا.
۴۴۸ ۳- زبان فُرس قدیم:
۴۴۸ ۴- زبان پهلوی:
۴۴۹ ۵- زبان سُغدی:
۴۵۰ ۶- فارسی دری:
۴۵۰ زبان‌های رایج دوران صفوی
۴۵۳ خط ایرانیان در دوران باستان
۴۵۸ خط و الفبای فارسی
۴۵۸ خطوط در عهد هخامنشیان
۴۵۹ خطوط ایرانیان
۴۶۲ خوش‌نویسی در عهد صفویان
۴۶۷ خطاطان
۴۶۷ مولانا محمود اسحاق سیاوشانی:
۴۶۷ سید احمد مشهدی:
۴۶۷ مولانا محمدحسین تبریزی:
۴۶۷ میرمعز کاشی:
۴۶۸ مولانا بابا شاه اصفهانی:
۴۶۸ میرصدرالدین محمود:
۴۶۸ میرزا ابراهیم اصفهانی:
۴۶۹ خوش‌نویسان دوره‌ی شاه‌عباس اول
۴۶۹ علی‌رضا تبریزی عباسی:
۴۶۹ میرعماد قزوینی:
۴۷۰ میرزا ابوتراب اصفهانی:

۴۷۳	فصل هشتم: ساختار و شیوه‌های آموزشی دانشگاه‌های عصر صفوی
۴۷۳	ساختار و شیوه‌های آموزشی دانشگاه‌های اسلامی در سده‌های گذشته
۴۷۴	مدرّس:
۴۷۴	نایب مدرّس:
۴۷۴	معیّد:
۴۷۵	دانشجو:
۴۷۵	دوره آموزشی و شرایط آن:
۴۷۶	آداب و رسوم دانشگاهی:
۴۷۶	لباس دانشگاهیان:
۴۷۸	ایام تعطیل دانشگاه:
۴۷۸	تعلیم و تربیت زنان:
۴۷۹	درآمدهای مالی مدارس:
۴۸۰	مقرّرات کلاس و کلاس‌داری:
۴۸۱	زمان تشکیل کلاس‌ها:
۴۸۱	نحوه تشکیل کلاس‌ها:
۴۸۲	گنجایش و اندازه کلاس درس:
۴۸۲	سنّ آموزش:
۴۸۳	آداب و وظایف معلّم و شاگرد:
۴۸۴	آداب و وظایف معلّم و شاگرد در درس و سایر اشتغالات:
۴۸۵	آداب و وظایف ویژه معلّم:
۴۸۵	نوع اول: آداب و وظایف ویژه معلّم نسبت به خود:
۴۸۵	نوع دوم: آداب و وظایف ویژه معلّم با شاگردان و دانشجویان:
۴۸۶	نوع سوم: آداب و وظایف ویژه معلّم در امر تدریس و جلسه درس:
۴۸۷	آداب و وظایف ویژه شاگرد:
۴۸۷	نوع اول: آداب و وظایف شاگرد نسبت به خود:
۴۸۸	نوع دوم: آداب و آیین زندگانی شاگرد با استاد و راهبر و پیشوای خود:
۴۸۹	نوع سوم: آداب و وظایف شاگرد در دانش آموختن و قرائت درس:
۴۹۰	باب سوم: در مناظره و شرایط و آداب و آفات آن:

فهرست ۲۱

- ۴۹۰..... فصل اول: در شرایط و آداب بحث و مناظره.....
- ۴۹۱..... فصل دوم: آفات و نتایج سو بحث و مناظره نادرست.....
- ۴۹۱..... باب چهارم: آداب و آیین نگارش و نگاه‌داری کتاب که ابزار علم و دانش است.....
- ۴۹۲..... مطلب سوم: ترتیب و تسلسل علوم دینی در رابطه با محصل و دانشجو.....
- ۴۹۳..... آداب سکنی و اقامت در مدارس.....
- ۴۹۵..... تنبیه.....
- ۴۹۵..... تأیید تنبیه بدنی توسط بزرگان تاریخ ایرانی.....
- ۴۹۷..... تنبیه و کیفر.....
- ۴۹۸..... برنامه مکتب‌ها پس از آموختن الفبا.....
- ۴۹۹..... فصل نهم: اماکن آموزشی عصر صفوی.....**
- ۴۹۹..... اماکن آموزشی.....
- ۴۹۹..... مکان تحصیلی در ایران باستان.....
- ۵۰۰..... معلم در ایران باستان.....
- ۵۰۱..... شاگردان در ایران باستان.....
- ۵۰۱..... مواد یا موضوعات درسی در ایران باستان.....
- ۵۰۲..... روش آموزش و پرورش در ایران باستان.....
- ۵۰۲..... سطوح و دوره‌های تحصیلی در ایران باستان.....
- ۵۰۳..... رشته‌های آموزش عالی در ایران باستان.....
- ۵۰۳..... اماکن آموزشی عصر صفوی.....
- ۵۰۴..... الف) بیمارستان.....
- ۵۰۵..... تاریخچه آموزش در بیمارستان‌ها.....
- ۵۰۷..... ب) پرورشگاه.....
- ۵۰۸..... ج) خانقاه.....
- ۵۰۹..... آموزش در خانقاه‌ها.....
- ۵۱۲..... خانقاه شیخ صفی‌الدین اردبیلی.....
- ۵۱۳..... د) خانه‌های دانشمندان.....
- ۵۱۷..... ه) داروخانه‌ها.....
- ۵۱۷..... و) رباط.....

۵۱۸	ز) رصدخانه‌ها.....
۵۲۰	ح) زاویه.....
۵۲۱	ط) قهوه‌خانه‌ها.....
۵۲۲	ی) کاخ‌ها.....
۵۲۴	ک) کتاب و کتابخانه در دوره صفوی.....
۵۲۶	کتابخانه مقبره شیخ صفی‌الدین در اردبیل.....
۵۲۹	کتابخانه شاه اسماعیل.....
۵۳۱	کتابخانه شاه‌طهماسب در تبریز.....
۵۳۱	کتابخانه ابراهیم میرزا صفوی.....
۵۳۲	کتابخانه سام میرزا فرزند شاه اسمعیل اول.....
۵۳۲	کتابخانه ظهرالدین بهرام.....
۵۳۲	کتابخانه شاه صفی اول.....
۵۳۲	کتابخانه شاه صفی ثانی (شاه سلیمان صفوی).....
۵۳۳	کتابخانه سلطنتی.....
۵۳۶	کلاتران کتابخانه سلطنتی.....
۵۳۷	کتابخانه مدرسه چهارباغ.....
۵۳۸	کتابخانه‌های شخصی.....
۵۳۸	کتابخانه شخصی فاضل هندی.....
۵۴۱	کتاب‌های مورد استفاده در دوران صفوی.....
۵۴۱	صرف و نحو عربی و معانی و بیان و لغت:
۵۴۱	منطق:
۵۴۱	کلام:
۵۴۱	درایه:
۵۴۱	اصول:
۵۴۱	تفسیر:
۵۴۱	حکمت:
۵۴۲	ترسل:
۵۴۲	صحافی کتاب.....

- تولید کتاب به وسیله فرقه کازرونی در شیراز عصر صفوی..... ۵۴۲
- تولید کاغذ..... ۵۴۳
- ۱- خيسانندن:..... ۵۴۳
- ۲- ايجاد ورقه:..... ۵۴۴
- ۳- خشک کردن:..... ۵۴۴
- ۴- آهارزنی و جلادهی:..... ۵۴۴
- ل) مباحثه و شعر خوانی در مراسم عروسی..... ۵۴۶
- م) مدارس..... ۵۴۷
- ریشه و مفهوم واژه مدرسه..... ۵۴۹
- سير تکاملی مفهوم مدرسه در تمدن اسلامی..... ۵۴۹
- انواع مدارس در تمدن اسلامی..... ۵۵۲
- الف) مدارس خصوصی..... ۵۵۲
- ب) مدارس دولتی..... ۵۵۳
- مدارس مقتبسه از نظامیه بغداد..... ۵۵۵
- مدارس نظامیه و تأثیرات علمی و اجتماعی آن..... ۵۵۸
- آثار و ابنیه دیگر متعلق به خواجه نظام الملک..... ۵۶۰
- تحصیلات سعدی در نظامیه بغداد..... ۵۶۰
- چگونگی پیدایش و تکامل حوزه‌های علمیه در اسلام..... ۵۶۱
- مروری بر مدارس قدیمه موجود در ایران..... ۵۶۲
- ایهر..... ۵۶۳
- استرآباد یا گرگان..... ۵۶۳
- مدرسه عمادیه..... ۵۶۴
- مدراس اصفهان..... ۵۶۶
- ۱- مدرسه امامی..... ۵۶۶
- ۲- مدرسه باباقاسم..... ۵۶۶
- ۳- مدرسه جدّه بزرگ..... ۵۶۶
- ۴- مدرسه جدّه کوچک..... ۵۶۶
- ۵- مدرسه جلايه..... ۵۶۷

- ۵۶۷ ۶- مدرسه چهارباغ
- ۵۶۷ الف) وجه تسمیه بنا
- ۵۶۸ ب) درب مظلای بنا
- ۵۶۹ د) ایوان جنوبی
- ۵۶۹ ه) محراب مدرسه
- ۵۶۹ و) منبر مدرسه
- ۵۶۹ ز) گنبد
- ۵۷۰ ح) شبستان
- ۵۷۱ ط) ایوان شرقی
- ۵۷۱ ی) ایوان شمالی
- ۵۷۲ ک) حجره شاه سلطان حسین
- ۵۷۳ ل) نهر روان مدرسه
- ۵۷۴ ۷- مدرسه سید
- ۵۷۴ ۸- مدرسه شمس آباد
- ۵۷۴ ۹- مدرسه کاسه گران
- ۵۷۴ ۱۰- مدرسه ملاعبدالله
- ۵۷۵ ۱۱- مدرسه نصرآباد
- ۵۷۵ ۱۲- مدرسه نیم آورد
- ۵۷۶ ایروان
- ۵۷۸ بغداد
- ۵۸۰ بهبهان
- ۵۸۱ تبریز
- ۵۸۱ تهران
- ۵۸۱ ۱- مدرسه خان مروی
- ۵۸۲ ۲- مدرسه شهید مطهری
- ۵۸۲ خرگرد
- ۵۸۳ ری
- ۵۸۳ ساوه

- ۵۸۴ شماخی
- ۵۸۴ شیراز.
- ۵۸۴ ۱- مدرسه بابله.
- ۵۸۴ ۲- مدرسه حکیم.
- ۵۸۴ ۳- مدرسه خان.
- ۵۸۶ ۴- مدرسه صالحیه.
- ۵۸۶ ۵- مدرسه مقیمیّه.
- ۵۸۶ ۶- مدرسه منصوریّه.
- ۵۸۷ ۷- مدرسه میرزا علی اکبر.
- ۵۸۷ ۸- مدرسه نظامیه (سیدعلالدین).
- ۵۸۷ ۹- مدرسه هاشمیّه.
- ۵۸۷ طبس.
- ۵۸۸ قزوین.
- ۵۸۸ ۱- مدرسه خلیفه سلطان.
- ۵۸۸ ۲- مدرسه حیدریّه قزوین.
- ۵۸۸ قم.
- ۵۸۹ ۱- مدرسه غیائیّه.
- ۵۹۰ ۲- مدرسه فیضیه.
- ۵۹۱ کاشان.
- ۵۹۱ ۱- مدرسه آقا.
- ۵۹۱ ۲- مدرسه خواجه تاج الدین.
- ۵۹۲ ۳- مدرسه سلطانی.
- ۵۹۲ کرمان.
- ۵۹۲ ۱- مدرسه گنجعلی خان.
- ۵۹۳ ۲- مدرسه ابراهیم خان.
- ۵۹۳ مراغه.
- ۵۹۳ ۱- مدرسه مسجد جامع.
- ۵۹۴ ۲- مدرسه امامزاده محمد.

- ۵۹۴ ۳- مدرسه شیخ بابا.
- ۵۹۵ مشهد
- ۵۹۶ ۱- مدرسه ابدال خان.
- ۵۹۶ ۲- مدرسه باقریه.
- ۵۹۶ ۳- مدرسه بالاسر.
- ۵۹۶ ۴- مدرسه بهزادیه.
- ۵۹۶ ۵- مدرسه بیهقیه.
- ۵۹۷ ۶- مدرسه پریراد.
- ۵۹۷ ۷- مدرسه خیرات خان.
- ۵۹۷ ۸- مدرسه دو در.
- ۵۹۸ ۹- مدرسه سعدالدین.
- ۵۹۸ ۱۰- مدرسه سلیمان خان.
- ۵۹۹ ۱۱- مدرسه صاعدیه.
- ۵۹۹ ۱۲- مدرسه عباس قلی خان.
- ۵۹۹ ۱۳- مدرسه غیاثیه.
- ۵۹۹ ۱۴- مدرسه فاضل خان.
- ۶۰۴ ۱۵- مدرسه میرزا جعفر.
- ۶۰۴ ۱۶- مدرسه نواب.
- ۶۰۵ مهاباد
- ۶۰۶ هرات
- ۶۰۷ یزد
- ۶۰۸ مدارس داخل و خارج یزد
- ۶۰۸ ۱- مدرسه حسینیان.
- ۶۰۹ ۲- مدرسه رکنیه.
- ۶۰۹ ۳- مدرسه سید شمس الدین.
- ۶۰۹ ۴- مدرسه ضیائیه.
- ۶۰۹ ۵- مدرسه کمالیه.
- ۶۱۰ اصول معماری فضاهاى آموزشی.

فهرست ۲۷

- تاریخچه مدارس علمیه..... ۶۱۱
- برنامه مدارس..... ۶۱۲
- مراحل تحصیل در حوزه‌ها و مدارس علمیه..... ۶۱۴
- معلمین مدارس..... ۶۱۶
- ن) مساجد..... ۶۱۶
- مسجد قبا..... ۶۲۰
- محراب مسجد قبا (قبله)..... ۶۲۲
- آهنگ علمی شدن برخی از مساجد بلاد اسلامی..... ۶۲۴
- مساجد ایران..... ۶۲۶
- مسجد شیخ لطف‌الله اصفهان..... ۶۲۸
- معماری مساجد..... ۶۳۰
- مسجد عالی قاپوی تبریز..... ۶۳۵
- مسجد قم..... ۶۳۶
- چرا آموزش از مسجدها به مدرسه انتقال یافت؟..... ۶۳۸
- س) مکتب‌خانه یا کتاب..... ۶۳۸
- جنسیت مکتب‌خانه‌ها..... ۶۴۱
- سن تحصیل در مکتب‌خانه‌ها..... ۶۴۳
- مدت تحصیل..... ۶۴۴
- شهریه تحصیلی در مکاتب..... ۶۴۴
- برنامه آموزشی مکاتب..... ۶۴۸
- روش تدریس و مکتب‌داری..... ۶۵۲
- بازی کودکان در مکتب‌خانه‌ها..... ۶۵۸
- مکتب‌خانه اطفال ایتم آستان قدس رضوی..... ۶۵۹
- کتاب رایج در مکاتب..... ۶۷۲
- فصل دهم: وقف در عصر صفوی..... ۶۸۱**
- وقف..... ۶۸۱
- ساختار نهاد وقف در عصر صفوی..... ۶۸۳
- ریاست دیوان اوقاف..... ۶۸۳

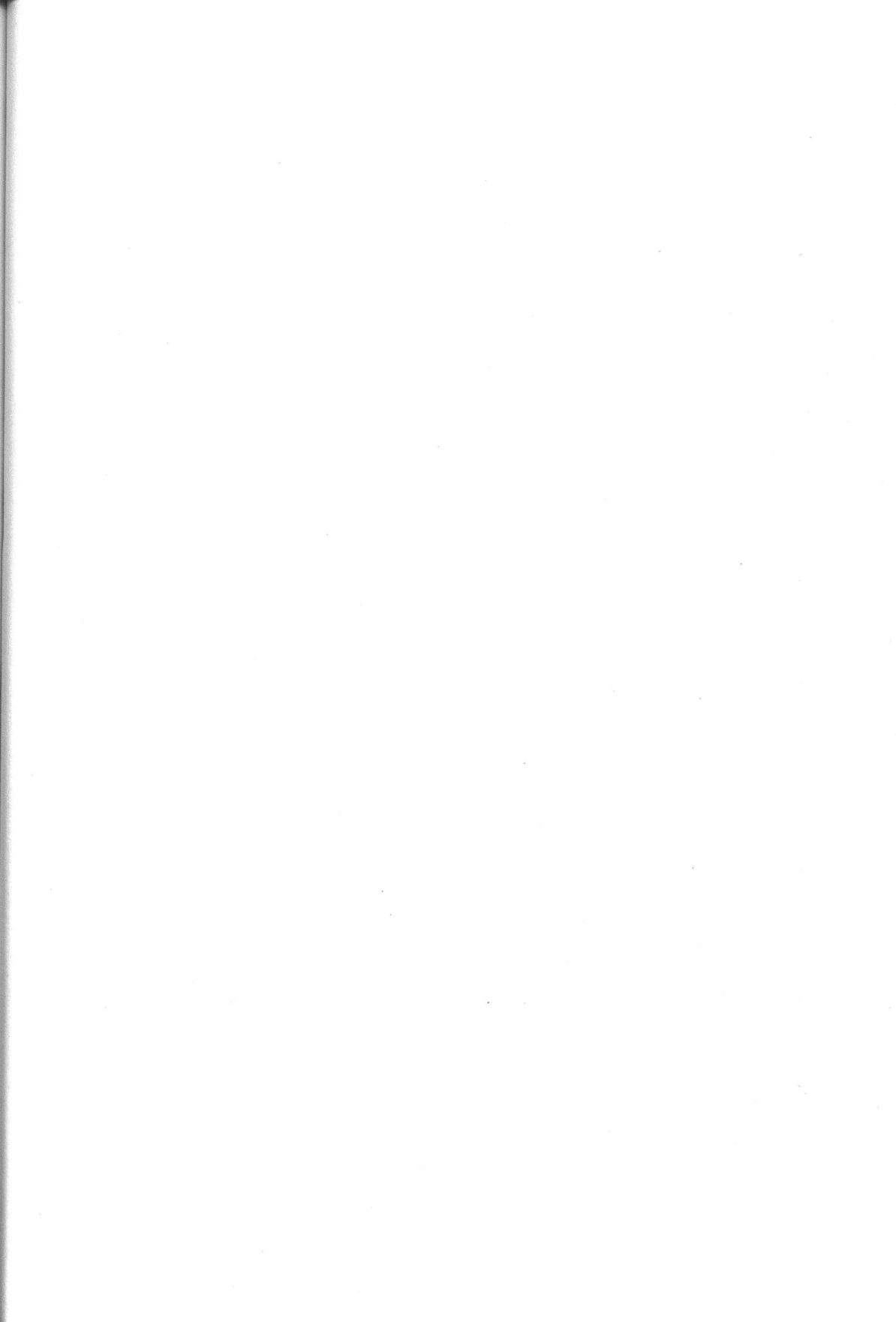
۶۸۴انگیزه واقفان از ساخت مدارس.....
۶۸۹تأثیر موقوفات بر افزایش آموزش دینی در مدارس.....
۶۹۰اعمال نفوذ فکری واقف بر مدارس.....
۶۹۰محلّ احداث مدارس.....
۶۹۱وقف و معماری مدارس.....
۶۹۲شیوه اداره مدارس براساس وقف‌نامه‌ها در دوره صفوی.....
۶۹۲۱- شرایط مدرّس:.....
۶۹۵۲- شرایط طلاب براساس وقف‌نامه‌ها.....
۶۹۸۳- حقوق مدرّسان و طلبه‌ها.....
۷۰۱موقوفات آرامگاه شیخ صفی‌الدین اردبیلی.....
۷۰۲موقوفات مدارس جدّه کوچک و بزرگ.....
۷۰۵منابع و مأخذ صفوی.....
۷۱۵ضمائم.....

پیشگفتار

باید اذعان داشت تنظیم و تهیه نوشتار حاضر غیرممکن می‌نمود اگر مساعدت‌ها و راهنمایی‌های ارزنده و ارزشمند پروفیسور دکتر علی سینان بیلگیلی نبود؛ بنابراین، در محضر این استاد بزرگوارم سر تعظیم فرود آورده و صمیمانه‌ترین سپاس و قدردانی خود را ابتدا از ایشان اعلام می‌دارم. سپس از مساعدت‌ها و همکاری‌های جناب آقایان دکتر جمال طالبی، دکتر وحید رضایی حمزه کندی، مسئولین دانشگاه آتاتورک، مسئولین کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشگاه تهران، کتابخانه عمومی مجتمع فرهنگی شهرستان خوی و آخوند صفر رضایی، محمدرضا لطفی کشکی که ویرایش ادبی را عهده‌دار شدند، مسئولین محترم انتشارات اندیشه‌احسان سرکار خانم زهرا قربانی مدیر فنی، محمدعلی مدنی دبیر انتشارات، پرویز بیانی طراح و گرافیست و امیرحسین درخشانی تهیه‌کننده برخی از عکس‌ها سپاس و تشکر ویژه خود را اعلام دارم.

با تشکر و احترام

محمد درخشانی

مقدمه

دوران حکومت پادشاهان صفوی در ایران به دلیل ویژگی‌ها و امتیازاتی که دارد، همواره از جهات متعدد و گوناگونی مورد توجه مورخان و محققان ایرانی و غیرایرانی گردیده است. مهم‌ترین این موضوعات می‌تواند «تعلیم و تربیت عصر صفوی» باشد. اهمیت این موضوع به دلیل تأمین استقلال سیاسی ایران بعد از اسلام، با یک حکومت مقتدر در محدوده جغرافیایی و فرهنگی مشخص است که تعلیم و تربیت امروزه نشأت گرفته و گویایی اقتدار آن روزگار است؛ فلذا، مطالعه و بررسی تاریخچه نظام آموزشی آن دوران موضوع اصلی کتاب حاضر است.

بر این اساس، در فصل اول بررسی منابع براساس فهرست مؤلفین اثر، فصل دوم نگاهی اجمالی بر شکل‌گیری و انحلال صفویان، فصل سوم زبان و ادبیات ترکی در دوره صفوی فصل چهارم عالمان عصر صفوی، فصل پنجم عقاید تربیتی حاکم در عصر صفوی، فصل ششم علوم رایج در عصر صفوی، فصل هفتم شیوه‌های یاددهی و یادگیری در عصر صفوی، فصل هشتم ساختار و شیوه‌های آموزشی دانشگاه‌های عصر صفوی، فصل نهم اماکن آموزشی عصر صفوی و فصل دهم وقف در عصر صفوی پرداخته شده است.

این نوشته برای اینکه بتواند مورد استفاده محققین، دانشجویان و علاقه‌مندان مطالعه و تحقیق برای تهیه و تنظیم مقالات علمی مختلف باشد، آدرس تمامی منابع و مآخذ به شکل زیرنویس در پاورقی‌ها آورده شده است.

با آنکه اهتمام بر تنظیم اثری برای مثر ثمر بودن شده است، اذعان دارم بازهم نقایصی وجود دارد؛ لذا، از اربابان اندیشه و اهل قلم استدعا دارم با امعان نظر ملوکانه خویش، این موارد را برای اصلاح چاپ‌های بعدی حتماً متذکر فرمایند.